

Persvrijheid

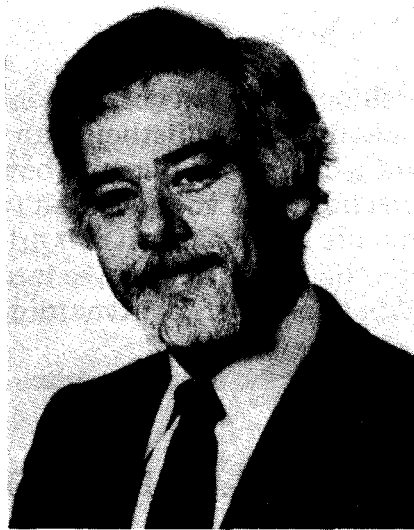
Een van de heiligste koeien in een democratie is wel de persvrijheid. Het is een verworvenheid, in vele landen bevestigd in de constitutie, die slechts zelden ter discussie wordt gesteld. Enige zondagen geleden was het dan toch zo ver. Het praatprogramma Capitoool wijdde er een zitting aan. De aanleiding waren de activiteiten van pers en televisie rond de ontvoeringszaak-Heijn. Na aanvankelijke zwijgzaamheid ging de pers steeds nadrukkelijker berichten over voortgang in het politie-onderzoek en de onderhandelingen tussen de misdadigers en de familie. Een en ander culmineerde in een bijna live-reportage van het ophalen van het losgeld.

Hoewel er geen bewijs te leveren valt voor de stelling dat deze hinderlijke nieuwsgierigheid van de pers een goede afloop van de ontvoering heeft bemoeilijkt, lijkt de bewering toch plausibel. In het programma moest (oud-)commissaris Sietsma in discussie met enige vertegenwoordigers van de pers. Sietsma verdedigde de stelling dat de politie de pers een stilzwijgen moest kunnen opleggen in uitzonderlijke gevallen. Een van de journalisten bracht daartegen in dat het al of niet publiceren van nieuws zijn eigen verantwoordelijkheid was en dat hij alleen een verzoek van de politie zou opvolgen wanneer de politie hem de achtergrond voor dit verzoek zou leveren en hij daardoor van de redelijkheid van dit verzoek zou zijn overtuigd. Met andere woorden, de journalist eiste volledige informatie in de stand van de opsporing zonder zich van tevoren vast te leggen op zwijgzaamheid.

Het is voor elk zinnig mens natuurlijk duidelijk dat hier twee hoge principes botsen. De persvrijheid kan de rechtshandhaving gaan frustreren. Dit conflict vraagt om een nadere bezinning op het begrip persvrijheid.

Sinds Montesquieu kennen we de *trias politica*, de splitsing tussen wetgevende macht, uitvoerende macht en rechtspraak. Door deze splitsing van competenties ontstaat er een delicaat evenwicht van wederzijdse controle, wat voor de staatsburger een redelijke vrijheid garandeert. Pas later is het ons gaan dagen dat ook de vrijheid van meningsuiting, drukpers en pers in dit evenwicht moeilijk kunnen worden gemist. Machten die niet worden gecontroleerd en kritisch gevolgd, hebben nu eenmaal de neiging te corrumperen. In de tegenwoordige tijd met zijn razendsnelle communicatie kan de pers door het aan de kaak stellen van misstanden vaak het nodige corrigeren. Nog veel belangrijker is echter de preventieve werking van het kritisch volgen. Autori-

B.M.S. van Praag

teiten bedenken zich wel tweemaal voordat ze overgaan tot groezelige activiteiten. En deze kritische werking van de pers wordt natuurlijk nog aangewakkerd wanneer ook de kranten zelf kritisch worden gevolgd door hun concurrenten. Ze kunnen daardoor niet allerlei misstanden door de vingers zien, want dan verliezen zij de strijd in de, ook tussen kranten, moordende concurrentie. Dit pleit ook voor de niet 'gelijkgeschakelde pers' en zelfs voor volledige mededinging tussen kranten onderling in een commerciële setting.

Zo te zien is er dus sprake van een mooi voorbeeld van de 'invisible hand'. Een commercieel concurrerende pers is een noodzakelijke component voor een stabiele democratie. Ook kunnen aan deze analyse argumenten ontleend worden voor een subsidiëring van de pers indien nodig, voor bijzondere fiscale regimes, en voor een actieve anti-kartelpolitiek met betrekking tot de pers. Het zijn ook deze redematies die gehanteerd worden voor de verdediging van een ongeclausuleerde persvrijheid. En toch, hoe ontstaan dan deze schijnbare tegenspraken tussen het schone beginsel en de hierboven geschetste praktijk?

Laten we de zaak eens wat meer in detail bezien. Een krant is in feite een strikt commerciële onderneming, die een produkt tracht te maken dat inspeelt op de wensen van haar klantenkring. Zoals broodbakkers of autofabrikanten streven naar differentiatie of een 'niche' in de markt, zo doen ook kranten dat. De ene krant is niet ethischer of van hogere kwaliteit dan een andere op grond van hoge principes van de redactie, maar omdat dat blijkt te lonen in termen van koopkrachtige vraag. Het produce-

ren van kranten heeft echter een enorm *extern effect*, zoals economen dat noemen. Daarbij denk ik dan niet in de eerste plaats aan milieu-effecten door ontbossing, maar aan de preventieve en repressieve invloed die van de publicaties van een vrije pers uitgaat op de beleidsmakers, zoals ambtenaren, politici en leiders van ondernemingen. Het is dit externe effect dat zeer positief moet worden gewaardeerd als stabilisator van onze democratische staatsvorm.

Dit externe effect is niet het doel van de commerciële onderneming die een krant maakt, maar het is een zeer gelukkig neveneffect van de commerciële productie. Voor hetzelfde geld kan de productie echter ook negatieve effecten hebben voor individuele burgers of ondernemingen of voor onze staatsvorm. Ik denk hierbij bij voorbeeld aan het diep wroeten in iemands privé-leven, het uitvoerig berichten over chaos op de productielijn bij Fokker, of het frustreren van een politieel onderzoek. In zulke gevallen moet men met goede argumenten komen om staande te houden dat men een positief extern effect nastreeft.

De slotsom is dat het persgebeuren en speciaal de persvrijheid op meer aspecten moet worden geëvalueerd. Hoe wordt de persvrijheid gebruikt in termen van positieve en negatieve externe effecten? Het ligt natuurlijk voor de hand dat wij moeten trachten de positieve effecten te bevorderen, terwijl negatieve externe effecten zoveel mogelijk moeten worden voorkomen. Een lastige vraag is natuurlijk wanneer moet worden gesproken van positieve en wanneer van negatieve effecten. Wie zal dit uitmaken? Wanneer dit een zittend kabinet is, bestaat dan niet het gevaar dat de pers de heersers van de dag gaat dienen en dat de democratie in gevaar komt?

Dit is natuurlijk zo. Het lijkt dan ook het beste de toetsing van zulke zaken over te laten aan de onafhankelijke rechter. Net zoals particulieren zich in zaken van smaad of laster tot de rechter kunnen wenden, zou een soortgelijke procedure moeten worden ingesteld wanneer / het algemeen belang bedreigd wordt. In het algemeen zou het moeten gaan om een repressieve actie om het gevaar van perscensuur zo gering mogelijk te maken. In ieder geval lijkt een beroep op het collegiale tuchtrecht, zoals eigenlijk altijd, ook hier geen goede weg. In ieder geval dient niet aan individuele journalisten het ultieme oordeel te worden overgelaten of hun handelingen in strijd zijn met het algemeen belang of niet.

B.M.S. van Praag